

ОСОБЛИВОСТІ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН

Розглянуто грошовий обіг як інституціональну складову соціально-економічного розвитку країни, виокремлено основні принципи побудови грошової системи держави, обґрунтовано взаємозв'язок грошового обігу й ділового циклу змін ВВП; проведено аналіз темпу змінювання інфляції.

Ключові слова: інституціалізація, грошовий обіг, принципи, грошова система, інфляція.

Bril E.

FEATURES OF MONEY CIRCULATION UNDER INSTITUTIONAL CHANGES

The article deals with currency as the institutional component of social and economic development, determines the basic principles of the monetary system of the state, grounded relationship monetary and business cycle changes in GDP.

Keywords: institutionalization, currency, principles, monetary system, inflation

Вступ. Гроші являють собою певний інституціонально-структурний феномен, пов'язаний з економікою прямими й зворотними зв'язками. Насиченість економіки грошми породжує певний рівень зв'язаності й інтеграції підприємств і галузей. Зміни інституціонального середовища означають зміну правил і каналів обігу платіжних коштів у господарській сфері. Це може стосуватися часу здійснення платежів, рівня процентних ставок по комерційних і банківських кредитах, правил відкриття рахунків, тарифів на розрахунково-касове обслуговування, неформальних правил довіри й припустимого (прийнятного) опортунізму в грошових розрахунках між контрагентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перетворившись із простого механізму досягнення цілей в саму ціль, гроші підміняють собою весь

процес мотивації [1]. Той, хто прагне до знань, до творчості чи до влади, до активності або до спокою, до сімейного благополуччя або до розваг, при всьому мислимому розмаїтті можливих цілей і мотивів, спочатку повинен подбати про гроші. Будучи абсолютним засобом, гроші стають і абсолютною метою, позбавляючи всі інші цілі їх самостійної цінності і значущості.

Отже, гроші можна розглядати [2] як інститут у конкретно історичний період мотивуючий і регламентуючий поведінку громадян, соціальних груп, влади, а також забезпечуючий в певній формі доцільне, з погляду ліквідності, збереження власності, життєвих ресурсів для досягнення своїх короткострокових і довгострокових інтересів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні особливостей грошового обігу в умовах інституціональних змін.

Виклад основного матеріалу. Перші практичні кроки щодо створення власної грошової системи були зроблені після виходу України зі складу СРСР, коли 10 січня 1992 р. було введено українські купоно-карбованці багаторазового користування як доповнення до рублевої грошової маси. Тобто в обороті одночасно опинилися два види валюти - попередні рублі, емісія яких перейшла від союзного уряду до Російської Федерації, і купоно-карбованці, право емісії яких було закріплено за Національним банком України. Весь безготівковий оборот продовжував обслуговуватися виключно попередньою, тепер уже російською, валютою – рублями.

Повне введення рубля в готівкову сферу при обслуговуванні безготівкового обороту виключно рублем призвело до механічного розриву єдиного грошового обороту на дві відокремлені частини. Перехід грошей із однієї частини в іншу вимагав обміну їх за валютним курсом. Виникла штучна ситуація валютного курсу грошей при використанні їх у готівковому та безготівковому обороті. Це сприяло розвитку масових фінансових спекуляцій, пов'язаних з переведенням грошей з однієї форми обігу в іншу, відпливу грошових капіталів з України за кордон, зокрема, до Росії.

Надалі відбувалося вдосконалення механізмів та інструментів грошової системи. Важливою віхою цього етапу розвитку грошово-кредитної системи стало прийняття Верховною Радою України в травні 1999 р. Закону «Про Національний банк України». Хоча в цьому законі безпосередньо про грошову систему мова не йде, проте, ті функції НБУ, які становлять основу грошової системи, знайшли широке відображення. Це, зокрема, розділ IV «Грошово-кредитна політика», розділ V «Управління готівковим грошовим обігом», розділ VIII «Діяльність Національного банку щодо операцій з валютними цінностями». В них чітко виписані права та обов'язки НБУ щодо забезпечення стабільності національних грошей, регулювання грошового обігу, визначені методи та інструменти грошово-кредитної політики та інші види діяльності НБУ, що формують грошову систему країни [3]. Цим законом Національному банку України надавалося монопольне право здійснювати емісію грошей на території України та організувати їх обіг, забезпечувати стабільність грошей, проводити єдину грошово-кредитну політику і т.ін. Це означало, що ніякі інші органи нашої країни, а тим більше інших країн, не мали права втручатися в цю сферу. Тому обіг грошей на території України став підвладним виключно органам української держави.

В умовах фінансової кризи перед грошово-кредитною системою виникають нові проблеми. В першу

чергу, вони пов'язані з тим, чи слід дотримуватися прийнятих правил або потрібно реагувати на мінливу економічну кон'юнктуру. Як правило, центральні банки реагують на кризу. При цьому в разі фінансової кризи вони на практиці стикаються з двоїстою метою: підтриманням стабільності і грошово-кредитної сфери, і фінансової системи. Друга мета найчастіше може вступити в суперечність з першою, оскільки вимагає додаткової підтримки окремих фінансових інститутів і, як наслідок, може бути пов'язана зі збільшенням грошової маси і зростанням інфляції.

Вплив процесів глобалізації на незалежність грошово-кредитної системи оцінюється по-різному – від позитивного, у відповідності з яким фінансова глобалізація створює численні вигоди, до негативних, згідно з якими вигоди фінансової глобалізації привласнює невелика кількість економічно розвинених країн. Країни, що розвиваються, внаслідок глобалізаційних процесів залежать від світових фінансових ринків. Зовнішні фактори впливають на внутрішню грошову і фінансову політику країни, на її абсолютний суверенітет [4].

Інституціональна складова в сучасних умовах невизначеності, порушення міжнародного економічного порядку й спекулятивної стратегії є визначальною при визначенні природи грошей в економіці початку XXI ст.

Формою організації грошового обігу в країні виступає грошова система, встановлена загальнодержавними законами. Ці закони визначають основні принципи, правила, нормативи й інші вимоги, що регламентують відносини між суб'єктами грошового обігу. Оскільки грошова система кожної країни визначається її внутрішнім законодавством, саме явище грошової системи виступає на поверхні як суцільно національне. Кожна держава формує свою власну грошову систему, намагаючись надати їй повну незалежність і здатність протистояти зовнішнім впливам, коли вони загрожують інтересам національної економіки. Наявність такої суверенної грошової системи є однією з ключових ознак політичної й економічної самостійності держави.

У країнах з недостатньо розвинутою грошово-кредитною системою під час кризи може порушитися робота класичних каналів передачі сигналів від грошово-кредитної політики до економіки (так званих трансмісійних механізмів) [5].

При нормативно-правовому підході до грошової системи України можна виділити основні принципи, форма реалізації кожного законодавчо зафіксована (рис. 1).

Банківсько-фінансові інститути (формальні) не тільки забезпечують своїми схемами та механізмами реалізацію наявних схильностей (неформальних інститутів), а й створюють їх, залучаючи індивіда величезними чужими активами в спекулятивні операції і прирікаючи на програш по сукупності [2].

Зазвичай банки мають самостійний характер і не включаються в ієрархію цілей грошово-кредитної політики. Однак, як показують останні події в Україні та за кордоном, зниження стійкості фінансових інститутів і дефіцит банківської ліквідності здатні паралізувати кредитні ринки і різко послабити ефективність монетарної політики. Враховуючи значимість банківської системи у фінансуванні

Фридман і Шварц [8] виявили взаємний зв'язок грошей і ділових циклів, причому найбільш тісним він виявляється при заміні реального обсягу виробництва на номінальний валовий національний продукт. Провівши аналіз динаміки показників ВВП і кількості грошей, що перебувають в обігу в Україні за останні чотири роки (рис. 2), встановлено підтвердження наявності такого зв'язку.

Рис. 1. Основні принципи побудови грошової системи України

економічного зростання, доцільно віднести до числа кінцевих цілей грошово-кредитної політики підтримання стабільності в банківському секторі. На цьому етапі визначення проміжних та оперативних цілей грошово-кредитної політики найбільші труднощі являє вибір орієнтирів, дотримуючись яких, монетарна влада буде впливати на заявлені кінцеві цілі. Такими орієнтирами можуть бути темпи підвищення внутрішніх цін, грошові агрегати, процентні ставки, динаміка валютного курсу [6, с. 43].

Переважно темпи зростання кількості грошей знижуються перед кожним економічним спадом. У ХХ ст. кожному спаду передувало зменшення грошової маси. Це означає, що зміни в кількості грошей є рушійною силою ділових циклічних коливань. Разом з тим, не кожне падіння темпу зростання кількості грошей супроводжується спадом ділового циклу. Ділові цикли впливають суттєво на всіх людей. Наприклад, коли обсяг виробництва зростає - легше знайти місце роботи, коли обсяг виробництва падає - працевлаштування ускладнюється [7].

Події в межах одного ділового циклу можна описати в такий спосіб [8]. Зміни, що почалися в темпах росту грошової маси, що перебуває в обігу, після певної затримки, що зазвичай становить кілька місяців, викликає зміни в темпах росту номінального ВВП. Спочатку значна частина зміни в номінальному ВВП відображає зміни в реальному ВВП, тобто зміни в реальній кількості товарів і послуг, вироблених у розглянутий період. Після чергової затримки усе більш суттєва частина в номінальному ВВП є зміною абсолютного рівня цін. Зрештою, ціни поглинають усе більшу частину впливу на економіку, обумовленого зміною темпів росту грошової маси. Нічим не обмежена емісія грошей призводить до переповнення сфери грошового обігу зайвими грошовими знаками і їх знецінення. Умови і закономірності підтримання грошового обігу визначаються взаємодією двох факторів: потребами економіки країни в грошах і фактичним надходженням грошей в обіг. Якщо в обігу більше грошей, ніж потрібно, це веде до їх знецінення – зниження купівельної спроможності грошової одиниці.

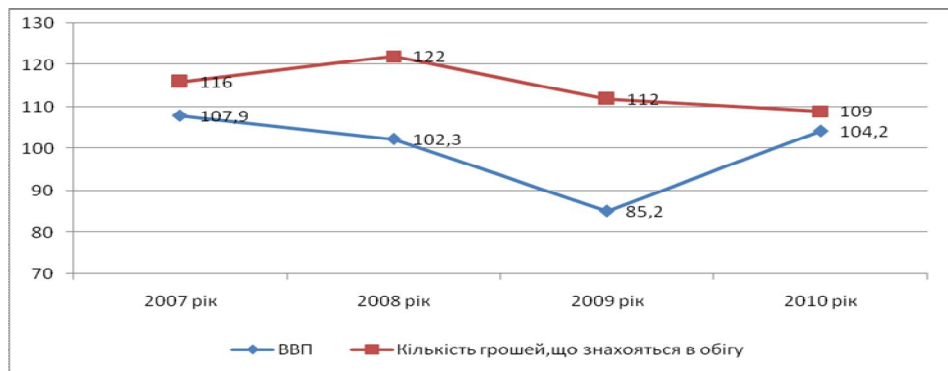

Рис. 2. Взаємозв'язок грошового обігу й ділового циклу зміни ВВП

Середній рівень цін на товари і послуги з середини XX століття до нинішніх днів виріс майже в 6 разів [9]. Умовою неперервного зростання цін є інфляція. Причиною інфляції, перш за все, є неперервне зростання пропозиції грошей, яка змінюється в одному напрямку з рівнем цін. Як видно з діаграми, представленої на рис. 3, з 2006 р. по 2008 р. спостерігається ріст інфляційних процесів, найвищий індекс інфляції був зафіксований в 2008 р.; в наступні два роки спостерігається зниження цього показника.

2006 р. по 2008 р. спостерігається значне збільшення темпу інфляції: в 2009 р. цей показник знизився до -0,08, а в 2010 р. - знову зріс, хоча його значення, як і раніше, є від'ємним (-0,03).

Інфляція завжди і всюди є монетарним феноменом [9], тобто можна розглядати темпи зростання грошей як рушійну силу розвитку інфляції.

В ході проведення дослідження було вивчено зв'язок інфляції і темпу зростання кількості грошей, що знаходяться в обігу. Як видно з графіку, представленого на рис. 5, зв'язок між темпами зрос-

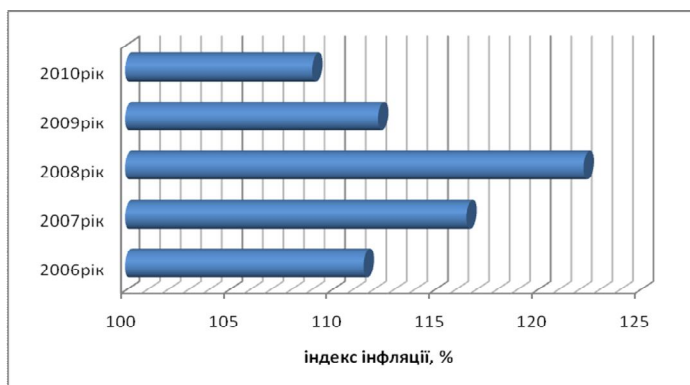

Рис. 3. Динаміка індексу інфляції за аналізований період

Якщо загальний рівень цін в певній точці часу позначити через P_t , то темп інфляції за проміжок часу від $t-1$ до t визначається [9] як:

$$\text{темп інфляції} = (P_t - P_{t-1}) / P_{t-1} \quad (1)$$

Використовуючи дані індексів інфляції [10] і формулу (1), було визначено зміну темпів інфляції за досліджуваний період (рис. 4). Як видно з діаграми, представленої на рис. 4, за період з

2006 р. по 2008 р. спостерігається значне збільшення темпу інфляції: в 2009 р. цей показник знизився до -0,08, а в 2010 р. - знову зріс, хоча його значення, як і раніше, є від'ємним (-0,03).

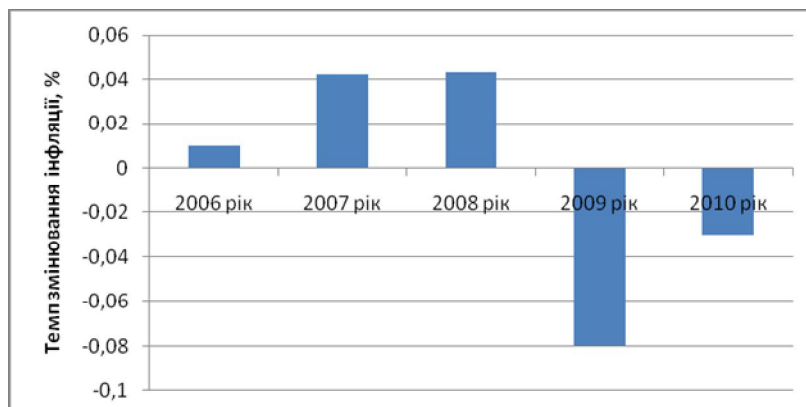
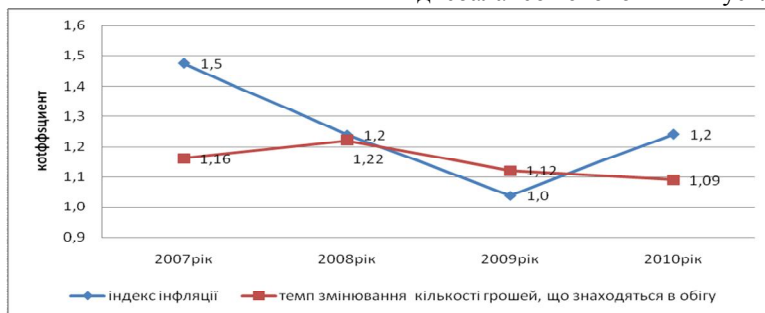

Рис. 4. Динаміка зміни темпу інфляції

В 2010 р. в Україні грошова маса збільшилася (темпер змін становив 1,2), а індекс інфляції знизився до 1,09. Це свідчить про те, що регулювання грошової маси помітно стримувало розвиток інфляційного процесу.

З точки зору економічної теорії [11] підставою для гіперболізації мети зниження інфляції слугує догма про неможливість швидкого економічного розвитку при інфляції навіть в 5-10%. Вона вважається головним економічним злом, а стимулювання економічного росту не визнається безпосередньою метою НБУ. Збиток від інфляції оцінюється як неприйнятно великий, а втрати національного доходу від уповільнення економічного росту розглядаються як необхідна плата за її зниження.

Висновки. Певний етап інституціонального розвитку країни зумовлює певні зміни в грошовому

Рис. 5. Динаміка зміни індексу цін і темпів збільшення кількості грошей, що знаходяться в обігу

обігу, регулятором якого виступає національна грошова система. При цьому кількість грошей, що знаходяться в обігу, знижується перед кожним економічним спадом. Грошовий обіг залежить від потреб країни в грошах і фактичного надходження грошей в обіг. Одним із факторів, що зумовлюють надходження грошей в обіг, є ціни на товари і послуги, постійне зростання яких призводить до інфляції.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні передумов модернізації інституту грошей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зарубина Н. Н. Деньги как социокультурный феномен: пределы функциональности / Н. Н. Зарубина // Социологические исследования. – 2005. – №7. – С. 13-19.
2. Лемещенко Т. С. Институциональная природа денег / Т. С. Лемещенко // Россия: варианты институцио-

нального развития: мат. интернет-конф. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: dofar.ru/Dumnaja/5_ISER/nureev.pdf

3. Україна. Закон. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/t002121.html.

4. Дідківська Т. В. Внутрішні та зовнішні впливи на незалежність грошово-кредитної політики / Т. В. Дідківська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №7 (85). – С. 165-172.

5. Головнин М. Влияние финансовой глобализации на денежно-кредитную политику: теоретические аспекты и реакция на финансовые кризисы / М. Головнин // Экономика Украины. – 2009. – №3. – С. 67-78.

6. Сенчагов В. Цели и инструменты денежно-кредитной политики в условиях роста структурных дисбалансов экономики и усиления дестабилизиру-

ющего влияния внешних факторов / В. Сенчагов, Д. Плисецкий // Экономика Украины. – 2009. – №2. – С. 42-48.

7. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків /Ф. Мишкін; [пер. з англ. Г. Стеблій та ін.] – К. : Основа, 1998. – 963 с.

8. Долан Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Долан Э.Дж.; [пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. Лукашевича.] – Л. : ПФК «Профико», 1991. – 448 с.

9. Рябініна Л. Дискусійні питання щодо форм сучасних грошей / Л. Рябініна// Вісник НБУ. – 2010. - №6. – С.10-13.

10. Индекс инфляции (Украина) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/>

11. Денежная теория и финансовая политика / [пер. с англ. и науч. ред. В. Е. Маневича.] – М. : Изд-во «Дело», 2006. – 160 с.